

обрана стратегія сприяння розвитку міжнародного науково-технологічного співтовариства стане ефективним чинником формування національної інноваційної моделі, яка у повній мірі відповідатиме вимогам глобалізації та сучасної науково-технологічної революції, сприятиме підвищенню міжнародної конкурентоспроможності українських компаній, залученню їх, через систему трансферу технологій, до глобальної системи науково-технологічного обміну.

Для підвищення міжнародної науково-технологічної конкурентоспроможності України необхідно усійсько розвивати так звану мережеву форму співробітництва суб'єктів підприємницької діяльності у вигляді кластерів з метою посилення взаємодії між ними та об'єднання ресурсів. Створення кластерів дозволить активізувати інноваційну діяльність, створити нові можливості для ведення бізнесу та просування на зовнішні ринки нових, високотехнологічних, наукоємних продуктів. Розвиток кластерів змінить характер конкуренції, підвищить її дієвість та ефективність, посилить взаємовигідне міжнародне співробітництво у науково-технологічній сфері.

Реутов В.Є.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

1. Вступ. Процеси глобалізації, інтернаціоналізації, регіональної інтеграції, лібералізації обміну між учасниками міжнародного поділу праці потребують формування ефективного та чітко виваженого курсу зовнішньоекономічного розвитку від кожного суб'єкту міжнародних економічних відносин. Особливо ця проблема актуальна для країн, що знаходяться на початкових етапах розвитку міжнародної економічної інтеграції та зацікавлені в якомого швидкому та повноцінному включенню в сучасну систему світового господарства.

2. Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України серед провідних вчених та політиків точиться багато дискусій навколо напрямків інтеграції України до світогосподарських зв'язків. Теоретичні та практичні аспекти цієї проблеми досліджені в роботах: Шевцова А.І.[1], Новицького В. Є. [2], Пирожкова С.І. [3,7], Губського Б.В. [3,7], Гейця В.М. [6], Шниркова О. [8] та ін. В той же час не існує єдиної точки зору по багатьох ключових моментах та ризиках євроінтеграції та економічного співробітництва в рамках пострадянського простору, не запропоновано комплексної стратегії розвитку міжнародних економічних відносин України.

Ціль статі – виявити проблеми, ризики та перспективи участі економіки України в сучасних інтеграційних об'єднаннях. Відповідно до поставленої мети необхідне вирішення наступних завдань: визначити основні тенденції формуванні світових центрів інтеграційних процесів, оцінити переваги, недоліки та перешкоди інтеграції України в ЕС та ЕврАзЕС, запропонувати комплекс заходів по реалізації перехідної моделі інтеграційних зв'язків України.

Рішення даних проблем є складовою частиною науково-дослідної роботи Кримського економічного інституту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана по проблемі "Реалізація потенціалу соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах трансформації економіко-правових механізмів господарювання" (державний номер реєстрації 0107U003053).

3. Результати дослідження. Підтримуючи економічне співробітництво більш ніж з 200 державами Україна традиційно зберігає у якості домінуючого вектор міжнародних відносини по лінії ЕС - Україна - Росія. На цей напрямок економічної взаємодії припадає більш ніж 60% українського зовнішнього товарообігу. Відповідний показник торгівлі з Росією становить біля 29%, а з країнами ЕС - 33%. Особливе значення для визначення векторів зовнішньоекономічної інтеграції України є оцінка економічного потенціалу головних світових центрів розвитку (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика потенціалу світових центрів економічного розвитку, 2005 р.

Країни та регіони	ВВП, трлн. дол.	Територія, млн. км ²	Населення, млн. чол.
ЕС	12	4,0	450
США	12,5	9,6	280
Китай	9	9,5	1350
Росія	1,7	17,1	140

Слід відзначити, що ВВП Китаю за останні 15 років зріс у 6 разів, а в Росії цей показник подвоївся за останні 5 років. Європейський Союз фактично зрівнявся за обсягами ВВП країн учасниць з США. Беручи до уваги вражаючу чисельність населення Китаю (біля 20% населення світу), величезну територію Росії (10% території планети) та її сировинні ресурси (п'ята частина світових запасів, зокрема: понад 45% запасів природного газу, 23% вугілля і 13% нафти), можна констатувати формування принципово нової конфігурації сил у глобальному економічному просторі.

Вектор економічної співпраці України з Росією визначають три головних чинники: динаміка двосторонньої торгівлі, транспортування енергоносіїв територією України і інтеграційні процеси на пострадянсь-

кому просторі. Тому Україна насамперед має зосередити зусилля на вирішенні проблем двосторонніх відносин з Росією саме у цих напрямках.

Росія є головним торговим партнером України, незважаючи на те, що зовнішня торгівля між країнами має тенденцію до зменшення. Якщо в 1995 році експорт України до Росії становив понад 25% усього експорту товарів, то у 2005 році – менш ніж 20% 17,8%. Протягом останніх п'яти років частка Росії в українському товарному імпорті скоротилась (з 50% до 35%).

Основу українського експорту в Росію становить продукція машинобудування, чорної металургії, хімічної та харчової промисловості. Більш ніж дві третини імпорту з Росії складається з енергоносіїв та іншої сировини, отже, експорт товарів з України до Росії має більш "благородну" структуру, ніж імпорт. Український експорт до РФ більш диверсифікований, ніж імпорт. Частка машинобудування в експорті України до Росії стабільно перевищує 25%. Отже, Росія є споживачем українських промислових товарів, тоді як решта світу - української сировини та напівфабрикатів. Як наслідок, експорт українського машинобудування та споживчих товарів залежить насамперед від попиту в Росії, тому в інтересах України зберегти цей попит, чому, безперечно, сприятиме створення зони вільної торгівлі.

Співвідношення обсягів експорту і імпорту до Росії, СНД та інших країн світу і структури торгівлі дає підстави стверджувати, що Україна зацікавлена в лібералізації торгівлі з Росією та країнами СНД. На сьогодні торговельні стосунки з країнами СНД Україна здійснює на основі двосторонніх угод про створення зони вільної торгівлі, які вона уклала з усіма членами Співдружності, крім Таджикистану. За цими угодами договірні сторони зобов'язані "не застосовувати мита, податки та збори, що впливають на експорт та імпорт товарів, які походять з території однієї з договірних сторін і призначені для митної території іншої договірної сторони". Проте існують суттєві винятки з цього режиму, особливо у відносинах з Російською Федерацією, які стосуються енергетичної сировини.

Завдяки транзиту, в першу чергу енергоносіїв, Україні вдається підтримувати позитивний баланс зовнішньої торгівлі послугами. Майже весь вантажопотік забезпечує Росія: близько 80% вантажопотоку з Росії - це енергоносії, що надходять до Європи українськими трубопроводами. Відомо, що територією України здійснюється біля 90% поставок природного газу з Росії на європейський ринок та значна частина нафти. Тому не є дивним що експансія Росії на український енергоринок посилюється, оскільки через Україну пролягає найбільш економічно вигідний і на сьогодні практично єдиний шлях в Європу для російських енергоносіїв. Енергоекспорт для Росії — це питання життєздатності держави і, значною мірою, її геополітичної могутності. Більше половини надходжень до російського бюджету припадає на надходження від експорту енергоресурсів. Потенціал Росії в розвитку експорту енергоносіїв до Європи ще довго залишатиметься вагомим. В Російській Федерації зосереджено понад 35% розвіданих світових запасів газу, 12% нафти, 13% вугілля. Тому Росія так активно домагається спільного управління газовими магістральними мережами України і не тільки газовими.

Як відомо, нещодавно був підписаний довгостроковий договір з Росією, в якому закріплена гарантія і на транзит газу до 2013 року, і на використання українських газових сховищ. Умови використання українських нафтопроводів визначені договорами, крім цього зафіксовані тарифи на перекачування. Інтереси Росії у сфері нафтотранзиту практично збігаються з інтересами в сфері транзиту газу: зменшити витрати транспортування шляхом посилення контролю та створення газотранспортного консорціуму.

Одночасно ЄС мотивує свою зацікавленість у газотранспортному консорціумі міркуваннями безпеки. Однак з нашої точки зору, головний інтерес ЄС не в безпеці, а в ціні на російський газ на ринку Європи. Таким чином, обидві сторони люблять створення газотранспортного консорціуму з метою недопущення збільшення витрат на транспортування шляхом контролю тарифів. Більше того, участь у перерозподілі прибутків від експлуатації газопроводів дозволить їм зменшити витрати на транспортування газу. В інтересах України не втратити контроль над трубопроводами. В цьому випадку єдиним прийнятним методом вирішення проблеми транзиту одночасно для всіх сторін є підписання довгострокових договорів на взаємовигідних умовах, але не передання в безоплатне користування права власності на частину трубопровідної системи України.

З огляду на зростання продажу російської електроенергії на європейські ринки та подальші плани щодо його нарощування різко зростає роль країн-транзитерів — Білорусі, країн Балтії і, звісно, України. Тому варто очікувати активізації політичного тиску з боку Росії на ці країни з метою налагодження схем транзиту електроенергії до Європи.

Україна безперечно зацікавлена в тому, щоб за допомогою механізму СНД вирішити проблеми українсько-російських відносин, зокрема в енергетичній і транзитній сферах. Росія, в свою чергу, ставить вирішення цих проблем у залежність від вступу України в ЕврАзЕС чи в перспективі в Єдиний економічний простір. На сьогодні реально функціонуючий ЕврАзЕС варто розглядати як частину СНД, політичне згуртовану навколо Росії. Крім того, Росія послідовно реалізує ідею створення Євразійського єдиного економічного, політичного, культурного простору як альтернативу ЄС. Тому Російська Федерація навіть у довгостроковій перспективі не намагатиметься приєднатися до ЄС. Оскільки в ЕврАзЕС країни-члени мають узгоджувати зовнішню та весті спільну торговельно-економічну політику, то членство в цій організації України практично виключає її членство в ЄС.

Тому в коротко- та середньостроковій перспективі діє низка чинників як на користь інтеграції в межах пострадянського простору, так і всупереч цьому процесові. До факторів, що сприяють інтеграції, слід віднести схожість економічних процесів та спільність економічних проблем. Співробітництво щодо їх вирішення може стати потужним поштовхом до економічного зростання та якісних зрушень в економіці. Однак

країни пострадянського простору демонструють суттєві розбіжності в стратегіях власного розвитку та в баченні свого місця у системі світогосподарських зв'язків. Політичні розбіжності і корпоративні інтереси національної еліти стоять на шляху можливої співпраці.

Крім того, є і об'єктивні перешкоди на шляху інтеграції, головна з яких - наявність у кожній з країн самовідтворювального процесу поглиблення спеціалізації в системі світового господарства на основі виробництва уніфікованих товарів з низьким ступенем переробки та постачання сировини. Пострадянські країни стали конкурентами на світових ринках, внаслідок цього інтеграційні процеси між ними ускладнилися. Тому переконливих аргументів на користь того, що інтеграція України в ЕврАзЕС чи Єдиний економічний простір та узгодження економічної політики в їх межах підштовхне економічну кооперацію і підвищить ефективність економіки, немає.

Таким чином, проголошений Україною євроінтеграційний вектор розвитку є важливим кроком на шляху до самовизначення у світовому просторі. Країною має бути проведена значна робота з узгодження та адаптації внутрішнього середовища до вимог Євросоюзу, а також виконання взятих на себе зобов'язань по відношенню до світових організацій. Очевидно, що поряд з позитивними здобутками від лібералізації внутрішнього господарства Україна зіткнеться з необхідністю вирішення ряду проблем, які концентруються навколо низької конкурентоспроможності національної економіки та виробництва. В цьому аспекті економічне співробітництво з Росією повинне розвиватися за рахунок розбудови взаємовигідного економічного співробітництва на паритетній основі.

Потрібна нова ідеологія реалізації міждержавних економічних відносин, спрямована на вирівнювання внутрішнього середовища обох країн та зближення параметрів їх соціально-економічного розвитку з метою створення конкурентного середовища. Це обмежить на внутрішніх ринках сферу дії спекулятивних операцій на основі різниці у вартості ресурсів і чинників виробництва. Новим підходом у цьому аспекті є не "перекладання" внутрішніх проблем на партнера, а відповідальність за вирішення суперечностей внутрішнього розвитку. На цьому тлі інтереси України і Росії ґрунтуються на збереженні взаємного попиту на товари, чому сприятиме створення зони вільної торгівлі.

Слід також відзначити, реалістичність та продуктивність вибору інтеграційного вектора залежить не лише від України. В першу чергу необхідно взяти до уваги позиції найбільш зацікавлених і впливових світових центрів сили - РФ та ЕС, рівень взаємозалежності яких постійно зростає, частка країн ЕС у зовнішньому товарообігу Росії складає близько 37 %, а РФ у товарообігу Євросоюзу - близько 10 %. Найбільш значущою видається енергетична залежність ЕС від Росії, поставки якої покривають 50 % споживаного європейцями газу і третину нафти. В період з 1999 року до 2005 року масштаби імпорту енергоресурсів з Росії до ЕС збільшилися з 17,6 млрд. євро у 1999 р. до 70,6 млрд. євро - у 2005 р. З прокладенням трубопроводу по дну Балтійського моря залежність ЕС від російського газу зростає до 80 %.

Об'єктивним наслідком цих процесів є обережне ставлення ЕС до перспективи євроінтеграції України. Основними чинниками, що стримують позитивну реакцію Союзу на українські інтеграційні прагнення є не тільки низький рівень структуризації та технологічного оснащення вітчизняної економіки, незрілість громадянського суспільства, а також однозначна зорієнтованість України на патронат США у здійсненні внутрішніх суспільних перетворень і зовнішньополітичного курсу. Потужною перепорою на шляху до ЕС залишаються конфліктні українсько-російські відносини.

В той же час стратегічний вибір України на користь євроінтеграційного курсу є обґрунтованим і законним, оскільки Україна: історично є складовою християнської макроцивілізації (українці становлять 3% християн світу), поєднує в національній ментальності східно - та західнохристиянські цінності, для українців характерна європейська толерантність щодо інших політичних, ідеологічних та релігійних систем.

Рух України до Євросоюзу вмотивований не лише притягальною силою його економіки та стандартів життя, основними параметрами яких є, зокрема 25% світового ВВП, 40% світового експорту, 6-8-разова перевага над країнами Східної Європи за кількістю валового внутрішнього продукту на душу населення та подвійна - за часткою заробітної плати у вартості продукції підприємств. ЕС, крім того, неухильно наближається до формування демократичної форми національно-територіального устрою у вигляді федерації (з Європарламентом, Президентом Федерації, що має обиратися на прямих загальноєвропейських виборах, європейським міністром закордонних справ - координатором зовнішньополітичних дій учасників об'єднання). Головною перевагою європейської моделі федерації над євразійською є можливість поєднувати інтереси усіх суб'єктів інтеграційного процесу, не нівелюючи національну ідентичність народів. Саме у демократичності зазначеної системи міжнародних (міжетнічних) відносин всередині федерації, у гарантуванні нею національного суверенітету членів союзу закладено вирішальний мотив вибору євроінтеграційного вектора України.

Таким чином, приєднання України до Євросоюзу могло би сприяти вирішенню ключових завдань: збереження державності, створення сприятливих умов для подальшого національно-культурного розвитку; підключенню до загальноєвропейських економічних ринків і комунікацій.

Європейський Союз міг би скористатися прагненням України до євроінтеграції для просування власного впливу у напрямі як РФ і Білорусі, так і Туреччини та Кавказу. Проте заклопотаний старими та новими проблемами Євросоюз поки що не виявляє готовності, на відміну від НАТО, запропонувати Україні членство в організації. Крім того, основною умовою ефективного входження України до Євросоюзу є і залишити-меться конкурентоспроможність по відношенню до країн Євросоюзу. Внаслідок неконкурентоспроможності національної економіки Україні навряд чи вдасться увійти до інтеграційного угруповання на паритетних

засадах навіть у середньостроковій перспективі протягом наступних 8-10 років.

Також з нашої точки зору видається доцільним провести ґрунтовне системне ризиків, які очікують на Україну у разі приєднання до ЕС у довгостроковій перспективі. По-перше, ЕС складається з мегадержавних блоків, які перебувають у стані конкуренції і суперництва. Саме між ними проходять основні лінії можливого розколу ЕС. Між Німеччиною, Францією і Великою Британією продовжується боротьба за лідерство. Італія та Іспанія активно претендують на входження до "ліги грандів" ЕС. Середні і малі країни Союзу прагнуть зміцнення свого статусу. Ситуація ускладнюється тим, що середній ВВП 10 країн новобранців становить 46 % від рівня ЕС-15, що формує контрастні стандарти життя.

Зазначені обставини породжують різноконцептуальне бачення ідеї європейської єдності. Ставка передових європейських держав на внутрішню консолідацію і солідарність співіснує з однозначно проатлантичною, проамериканською орієнтацією Італії та Іспанії і, особливо, більшості держав - неофітів на чолі з Польщею. За наявності нейтральних Ірландії, Швейцарії, Швеції та Фінляндії різнонаправленість зовнішньополітичних устремлень ЕС залишається критично широкою. Звідси ґрунтовні розбіжності у ставленні країн ЕС до міжнародної політики США, до перспективи створення автономної системи оборони Євросоюзу.

По-друге, Європа постала перед серйозними демографічними та міграційними проблемами. В умовах стабілізації чисельності корінного населення відбувається його старіння. У найближчі 50 років прогнозується значне погіршення співвідношення працівників і пенсіонерів (з 5:1 до 2:1). Європа змушена буде дедалі активніше компенсувати зменшення власних трудових ресурсів притоком працездатних іммігрантів. За підрахунками французьких аналітиків, у ЕС немає альтернативи закликанню 75 млн. іноземних працівників. Їх питома вага в Європі постійно зростає (1970 р. - 14 млн. чол. або 4 % загальної чисельності населення, 2005 р. - 25 млн. або 8 %). Абсолютну їх більшість становлять мусульмани (понад 20 млн. чол.). Так, у Франції їх проживає до 8 млн. послідовників ісламу (13 % населення), у Великій Британії - 3,5 млн. (5 %), у Німеччині - 3,5 млн. (4 %) у Нідерландах - 1 млн. (7 %). Звертає на себе увагу динаміка зростання притоку нелегалів у Європу (2000 р. - 680 тис. осіб, 2005 р. - 900 тис.).

За таких обставин країни ЕС спрямовують значні зусилля на стабілізацію внутрішнього соціального становища. Зокрема, у Німеччині уже функціонує 2,5 тис. мечетей, запроваджується викладання ісламу в початкових школах. Характерно, що при цьому число католиків і протестантів у Німеччині скоротилося за останні 15 років відповідно на 2 і 4 млн. осіб. До того ж, за той же проміжок часу сотні тисяч корінних європейців, у тому числі і німців, прийняли іслам. Отже, йдеться не лише про значні труднощі у реалізації соціальних програм, але й про загрозливі темпи підриву етнокультурних та етнорелігійних основ європейської цивілізації.

Тенденції останніх років вказують на значне звуження традиційних для України ринків ЕС, до того ж, вітчизняні експорторієнтовані промислові підприємства стають дедалі більш неконкурентоспроможними з огляду на втрату цінних переваг та посилення конкурентного тиску від країн Південно-Східної Азії. Ця стратегія має виходити із завдань забезпечення сталого економічного зростання економіки України, розширення існуючих ринків та входження на нові, посилення стратегічної ролі та місця України у європейському поділі праці через диверсифікацію експортної спеціалізації, забезпечення економічної безпеки, захист експортерів від дискримінаційних дій з боку ЕС.

Потрібно наблизити структуру товарного експорту України в ЕС до такого, що відповідає стратегічним пріоритетам України. Значні коливання у товарній структурі вітчизняного експорту вказують на суттєві стратегічні недоліки торговельної політики України. Висока залежність вітчизняної промисловості від незначних кон'юнктурних коливань на ринку ЕС, неспроможність оперативної диверсифікувати товарну номенклатуру та надмірна прив'язка окремих видів промисловості до конкретних ринків збуту в стратегічному аспекті становлять вагому загрозу економічній безпеці України.

Економічна політика держави має бути спрямована на подолання існуючих загроз шляхом перерозподілу ризиків, регуляторного обмеження сировинного експорту до критично необхідного рівня, що обумовлюється довгостроковими домовленостями з ЕС, поступове скорочення експорту товарів часткової промислової обробки та збільшення частки товарів повного виробничого циклу зі значною доданою вартістю. Для цього необхідно принципово змінити промислово політику держави в бік відходу від експортної моделі розвитку, перейняти досвід інших країн щодо створення системи державного гарантування експортних ризиків, розширення системи експортного кредитування.

Є також необхідність включення вітчизняних промислових потужностей у виробничі ланцюги ЕС на стратегічних стадіях створення доданої вартості. Основна частина продукції вітчизняних виробників, що постачається на ринки ЕС, не проходить повний виробничий цикл, в результаті дві третини промислового експорту в ЕС складають промислова сировина та напівфабрикати. Таким чином відбувається перерозподіл доданої вартості не на користь України. Економічна політика України має бути направлена на забезпечення розвитку виробничої кооперації вітчизняних виробників в напрямку створення консорціумів та альянсів з потужними компаніями ЕС. При цьому необхідно забезпечити інноваційну основу кооперації та можливість безпосередньої участі вітчизняної сторони у перерозподілі прибутків спільних коопераційних проєктів. До першочергових заходів слід віднести забезпечення належного нормативно-правового супроводу діяльності коопераційних підприємств, приведення вітчизняної промисловості до стандартів якості та технічних вимог ЕС через послідовну гармонізацію систем стандартів якості України та ЕС.

Важливим представляється забезпечення стратегічного енергетичного партнерства із ЕС. Україна на довгострокову перспективу має відігравати активну роль в забезпеченні енергетичної безпеки ЕС. Необхідно забезпечити участь України у планах ЕС щодо диверсифікації джерел енергопостачання.

Україні слід активізувати конкурентну боротьбу за право розміщення приймально-розподільних станцій зрідженого газу для потреб ЄС у власних портах. Стратегічно важливо розбудовувати нові та модернізувати існуючі газотранспортні мережі. Необхідно розвивати газосховища, на які вже сьогодні існує значний незадоволений попит в ЄС.

Безперечно потребує поглиблення інвестиційне співробітництво з ЄС. Україна має стати вагомим конкурентоспроможним гравцем на ринку інвестиційного капіталу ЄС, потоки якого на Схід значно знизились і на сьогодні проглядається стратегічна перспектива їхнього перерозподілу на інші країни. Інвестиційна привабливість держави на сьогодні вже не формується за рахунок лише дешевої робочої сили, оскільки ринок капіталу вимагає значно ширших конкурентних переваг. Нарощенню інвестиційної привабливості України сприятимуть подальший розвиток виробничої та ринкової інфраструктури, реалізація концепції міжнародної податкової конкуренції, розширення сфер для інвестування та ін. Серйозну проблему становить перегляд результатів приватизації державних активів. Слід, здійснюючи заходи у цій сфері, відійти від принципу політично-кон'юнктурної доцільності, забезпечити повну прозорість критеріїв та принципів для таких заходів.

Перспективним є поглиблення співпраці у банківсько-фінансовій сфері. Основну частину інвестицій минулого року у фінансову сферу України склали доходи від продажу низки вітчизняних банків. Переважання прямої експансії іноземного капіталу в банківський сектор обмежує можливості отримання вітчизняними банками довгострокових дешевих фінансових ресурсів з боку ЄС. За таких обставин слід очікувати у найближчій перспективі подальше поглинання більш слабких вітчизняних суб'єктів фінансового ринку. Вкрай важливо забезпечити подальше включення вітчизняної фінансової (банківської, страхової) системи до європейського фінансового поля, тим самим захистивши її від надмірної експансії іноземного капіталу. Зокрема, зусиллями НБУ із залученням Асоціації українських банків мають створюватися умови для підвищення фінансової стійкості та кредитного рейтингу вітчизняних банків та інших фінансових установ. Держава, зі свого боку, зобов'язана гарантувати мінімізацію економічних та політичних ризиків, в той же час презентуючи прозорі інструменти адміністрування фінансової діяльності в країні.

4. Висновки. Європейський вектор інтеграції України до світової економіки - це один із шляхів модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, можливості виходу на внутрішній ринок ЄС. У політичному аспекті європейська інтеграція детермінує модернізацію правового поля Української держави, демократизацію її політичної та інституційної систем. Співробітництво з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов країни до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя і добробуту населення.

У геополітичних реаліях наслідки розширення Євросоюзу матимуть для України певні ускладнення. Внаслідок запровадження жорсткої візової політики з боку ЄС Україна може перетворитися на заслід для нелегальної міграції. З огляду на вимоги візового режиму шенгенських домовленостей, стосовно України запроваджуватиметься ізоляціоністська політика. Вже сьогодні спостерігається нехтування українськими інтересами, особливо в торгово-економічній сфері, виключення України з найважливіших загальноєвропейських процесів і намагання в перспективі перетворити її на аграрно-сировинну периферію. Можна очікувати ускладнення процесу євроінтеграції внаслідок розширення ЄС через необхідність погодження питань вступу, а також обмеження культурних контактів тощо.

Серед гіпотетичних ускладнень в разі інтеграції України до ЄС слід враховувати і фінансовий тягар внесків, зростання конкуренції з боку розвинутих фірм європейських країн, згорання низки галузей вітчизняного виробництва, ліквідація неконкурентоспроможних підприємств, соціальні наслідки тощо. Дані торговельного балансу України з країнами ЄС можуть також свідчити про загрозливу тенденцію входження України у світовий поділ праці як сировинного та ресурсного додатку. Триватиме поступова переорієнтація на забезпечення українського ринку збуту другосортного продукцією іноземного походження, постачання за кордон за значно заниженою вартістю трудових ресурсів, водночас розміщення на своїй території екологічно забруднених і небезпечних виробництв. З огляду на занепад вітчизняної наукової галузі, імпорт наукоємної продукції в Україну значно перевищуватиме експорт, що може призвести до перетворення Української держави на науково-технічну периферію промислово розвинутих країн.

Джерела та література

1. Енергетична безпека України: Стратегія та механізми забезпечення /Шевцов А.І., Земляний М.Г., Дорошкевич А.З. та ін./ За ред Шевцова А.І. — Дніпропетровськ: Пороги, 2002. — 264 с.
2. Новицький В. С. Міжнародна економічна діяльність України: — К.: КНЕУ, 2003. — 948 с.
3. Проблеми забезпечення економічної безпеки і сталого розвитку України / Відп. ред. С.І.Пирожков, Б.В.Губський, А.І.Сухоруков. — К.: НІУРВ, 2000. — 130 с.
4. Регіональна політика ЄС після його розширення: аналітичні оцінки / Нац. ін-т стратегічних досліджень (Закарпатський філіал). — Ужгород. — 2004. — С. 140-144.
5. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти: Збірник статей за матеріалами Міжнародної конференції — К.: "Сатсанга", 2001. — 224 с.
6. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи). Інститут економічного прогнозування; за ред. акад. НАНУ В.М.Гейця. — К.: Логос, 1999. — 500 с.
7. Украина—Россия: Проблемы экономического взаимодействия: Монография/Под ред. Пирожкова С.И., Губского Б.В., Сухорукова А.И. - К.: НИУРО, 2000.-274 с.

8. Шнирков О. Наслідки розширення ЄС для України у торгово-економічній сфері // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — Вип. 32. Ч. II. — 2002. — С. 272.
9. The 2003 A.T. Kearney / FOREIGN POLICY Magazine Globalization Index. Country Detail.— http://www.foreignpolicy.com/issue_janfeb_2003/countrydetail.php.
10. Конкурентоспособность Украины ухудшается // <http://context-ua.com/articles/macroecconomy/11451.html>
11. World Development Report 2000/2001: A Hacking Poverty, table 21, WB, Washington, 2001.
12. World Investment Report 2002: Transnational Corporations and Export Competitiveness, New York and Geneva. 2002.

Смазний В. В.

ЦЕНТРАЛЬНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ВАЖІЛЬ ЕФЕКТИВНОЇ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ ВНЗ

Постановка проблеми. Сучасний стан на ринку надання освітніх послуг, загострення конкуренції між суб'єктами освітньої діяльності на ньому вимагають від вищого керівництва ВНЗ не тільки пошуку нових споживачів, але й адаптації своїх дій до дій конкурентів. Проблема набуває подальшої актуальності ще й у світлі завдань, поставлених ВНЗ МОІН. Йдеться зокрема про вирішення протиріччя між потребами у кваліфікованих фахівцях, які мають регіони і держава в цілому, і якістю освітніх послуг, що пропонуються суб'єктами освітньої діяльності на ринку. У проєкті програми діяльності уряду “Конкурентна Україна” вища освіта розглядається як один з визначальних чинників відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Перегляд останніх публікацій з означеної теми та аналіз фактів про діяльність ВНЗ у цьому напрямі свідчить про активізацію досліджень проблеми конкурентоспроможності ВНЗ: аналізується саме поняття “конкурентоспроможності”, його характерні ознаки, конкурентоспроможність освітніх послуг, що надає ВНЗ, пропонується визначення конкурентоспроможності продукції як сукупності тих її властивостей, що становлять інтерес для споживача та забезпечують задоволення певних його потреб [1]. Певне коло авторів зосереджує свою увагу на питанні фінансування вищої освіти взагалі: моделях формування вільного ринку, суспільного ринку та антиринкової моделі – блокуванні ринкових відносин у сфері вищої освіти [2]. Широко аналізується проблема ціноутворення на освітні послуги, які надає ВНЗ. При цьому підкреслюється актуальність наукового обґрунтування рівня цін, всебічно аналізуються зовнішні і внутрішні фактори ціноутворення, його нормативна база, методика розрахунку вартості навчання, пропонуються функціональні моделі сукупності чинників, які зумовлюють формування плати за навчання [3]. Певну кількість публікацій присвячено питанням забезпечення якості надання освітніх послуг. Йдеться зокрема про створення систем управління якістю надання освітніх послуг за умов організації навчального процесу за кредитно-модульною системою на засадах широкого впровадження принципів Болонського процесу. При цьому якість освітніх послуг розглядається як одна із головних складових конкурентоспроможності як самої “продукції” – освітніх послуг, так і конкурентоспроможності суб'єкта надання цих послуг – ВНЗ [4,5]. Також пропонується методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності ВНЗ на засадах порівняння маркетингу послуг ВНЗ і маркетингу товарів. Підкреслюється, що маркетинг товарів і маркетинг послуг – це два аспекти однієї й тієї ж ринкової пропозиції на конкурентному ринку, а тому при розгляді проблеми конкурентоспроможності можна скористатися концепцією стійкої конкурентної переваги [5]. У своїй стратегії створення стійких конкурентних переваг організації орієнтуються, головним чином, на три типових варіанти: (а) можливість мінімізувати виробничі витрати, (б) диференціація продукту, (в) концентрація на певному сегменті ринку. Кожна із стратегій може принести як відносний успіх, так і ризик втрат. А тому реальні стратегії використовують комбінацію базових типових підходів, або ж стратегію співконкуренції – “гру з ненульовою сумою” [6]. Проблема ціноутворення також стає стратегічним фактором у конкурентній боротьбі ВНЗ поряд з пошуком джерел позадержавного фінансування, прагненням перейти на внутрішньогосподарський розрахунок, розробкою і впровадженням в організацію навчального процесу систем управління якістю – все для того, щоб мати вплив на пропозиції освітніх послуг на ринку. Поряд із класичним підходом до визначення вартості навчання – через визначення його собівартості для ВНЗ і врахування поточного стану на ринку і цін конкурентів, пропонується маркетинговий підхід, тобто встановлювати ціну, враховуючи споживчі вигоди послуги та готовність споживачів платити за них. І саме таким підходом треба слугувати національним навчальним закладам при розробці своєї конкурентної стратегії взагалі і політики ціноутворення зокрема [7]. Доцільним виглядає і стратегія посилення конкурентоспроможності на базі центральної компетенції, що націлена на відрив від конкурентів та на запобігання швидкій появі потенційних конкурентів [6].

Невирішена частка загальної проблеми. Попередній перелік аспектів, які пов'язані із конкурентоспроможністю освітніх послуг ВНЗ і конкурентоспроможністю самих вищих навчальних закладів, дозволяють говорити про комплексний характер проблеми формування і проведення конкурентної стратегії ВНЗ на ринку надання освітніх послуг. Недостатньо висвітленими, на нашу думку, залишаються питання визначення важелів ефективної конкурентної стратегії суб'єкта надання освітніх послуг, методики відбору ним інструментарію проведення цієї стратегії та шляхів досягнення стійких конкурентних переваг як основи формування і реалізації успішної конкурентної стратегії.